Олег САМБУРА, магістрант
Науковий керівник: **к.геог.н., доц. Стецько Н.П.**

ГІДРО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РІЧКИ ГОРИНЬ

Гідрологічні характеристики природних вод особливої актуальності набувають для вивчення середніх і малих річок Тернопільської області. До таких річок належить річка Горинь та її притоки. Дані про гідро-морфометричні характеристики річки становлять значну науково-практичну цінність. Сьогодні вони необхідні для розв'язання практичних завдань, пов'язаних із змінами якості природних річкових вод при антропогенному забруднені. Змінами прирічкових ландшафтів які втрачають свою унікальність.

Річка Горинь бере початок із джерела, що виходить на земну поверхню на північний захід від села Волиці. Загалом тече з південного-заходу на північний схід і впадає в Прип'ять із правого берега на 412 км від її гирла, за 14 км нижче м.Давид-Городок, на висоті 127 м над рівнем моря. За 28 км від гирла річка розгалужується на два рукави, з яких основним є правий; лівий рукав Ветлиця завдовжки 26 км впадає в річку Прип'ять на 417 км. Загальними характеристиками річки є: коефіцієнт звивистості, довжина річкової сітки, похил, падіння, густота річкової мережі. Витік річки Горинь знаходиться на висоті 345м, а гирло – 127м.

Падіння ріки Горині тобто перевищення будь-якої точки русла над другою точкою, що лежить нижче по течії ,становить близько 218 м.

$\Delta H = H_в - H_г$ $\Delta H = 345м - 127м = 218м.$

Похил річки дорівнює 0,38 $\frac{м}{км}$

$i = \frac{H}{l}$; $\mathbf{i} = \frac{218}{577} = 0{,}38\ \frac{м}{км}$

Коефіцієнт річкової сітки – це відношення сумарної протяжності річкової сітки до площі яку займає річкова сітка.

Площа річкової сітки вимірюють по карті планіметром або палеткою. Площа річки6 Д=$\frac{L}{F}$; Д=$\frac{577}{57.7}$=10км.

Довжина – відстань між точкою на вододілі, яка знаходиться найближче до витоку і гирлом річки: L=n×M

Звідси: n-середня кількість відкладень; M- значення розчину циркуля масштабу карти. Довжина річки Горині становить 659 км (у межах України – 577 км)

Найбільша притока Горині – Случ. Долина у верхів'ї течії річки вузька, і Горинь має тут високі урвисті береги, нижче за течією заплава розширюється, береги стають пологими.

Похил водної поверхні 0,33‰. Басейн Горині межує на заході з басейнами Стиру, на сході з басейнами Уборті і Ствиги, на півдні – з басейном Дністра [3].

Територія сточища має неправильну грушоподібну форму (рис. 1); довжина його 300 км, середня ширина 92 км, найбільша ширина в середній частині 200 км, у нижній – різко зменшується до 10 км.

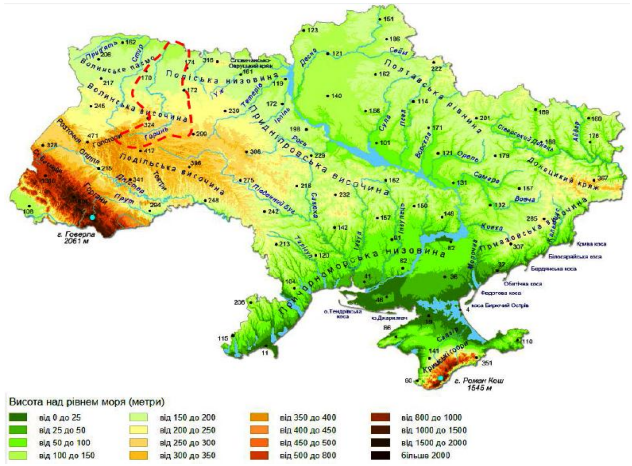

Рис. 1. **Фізико-географічне розташування басейну річки Горинь в межах України**

Верхня частина басейну до впадання р. Устя розташована на Волинь-Подільській височині і являє собою плато, сильно розчленоване долинами рік і балок.

Польський дослідник природи С. Толпа писав, що Горинь навіть на Поліссі мало подібна до поліської ріки: течія порівняно швидка, береги сталі. А типові поліські річки «ліниві»: течуть повільно, часто міняють русло.

Чимало поетичних слів присвятив річці у книзі «Спогади з Волині, Полісся і Литви» уже згадуваний письменник Ю. Крашевський (1840 р.).

Середня й нижня частини сточища лежать в області значно заболоченої низинної рівнини Полісся, що характеризується плоским рельєфом з піщаними пагорбами. У межах плато основними породами є крейдові піски, мергелі, вапняки й крейда, що трапляються у вигляді виступів у долинах річок, що підстелені древніми кристалічними породами, переважно гранітами, і перекриті товщею третинних пісків, глин, мергелів і черепашкових вапняків. Русло Горині у верхній частині течії помірно звивисте, у середній і нижній - сильно звивисте (радіус кривизни звивин місцями досягає 20-40 м), переважно нерозгалужене. Ширина річки до гирла річки Полкви 3-10 м, нижче – 2-60 м, найбільша- 19 м (верхня окраїна с. Ворона), найменша - 0,5 м (с. Мала Горянка). Глибини розподіляються нерівномірно; на плесах 1,4-2,5 м, місцями до 5-11 м, на перекатах зменшуються до 0,3-1 м. Швидкості течії на плесах незначні (0,1-0,3 м/с), на перекатах зростають до 0,5-1,3 м/с. Русло частково заростає очеретом, осокою й водоростями, здебільшого біля берегів, смугою в 3-5 м; у нижній течії засмічене затонулими колодами, корчами та деревами, які упали з берегів.[1] Дно здебільшого піщане, на перекатах іноді покрите галькою, на плесах замулено; у верхів'ї на окремих ділянках кам'янисте. Береги заввишки від 1 до 6 м, переважно круті або обривисті, на звивистих місцях чергуються з пологими й дуже пологими, у верхів'ї вони часто торф'янисті, задерновані, рідше скелясті або

суглинні, на інших відрізках піщані або піщано-глинисті, підмиваються водою й, руйнуючись, обвалюються в ріку разом зі чагарниками, які ростуть на них, й окремими деревами. У багатьох місцях вони зливаються зі схилами долини.

Четвертинні утворення представлені флювіогляціальними пісками й суглинками, а також лесами, на яких розвинені родючі сірі лісові ґрунти й чорноземи. У межах Полісся поширені моренні відклади, представлені звичайно суглинками з різним складом валунів, флювіогляціальні піски та лесоподібні суглинки з поверхневим покривом дерново-підзолистих ґрунтів; значні площі зайняті торфовищами. Ґрунтові води належать до девонських і крейдових відкладень, а в межах кристалічного масиву - зв'язані із тріщинами в кристалічних породах. У межах Полісся глибина залягання ґрунтових вод незначна.

Більша частина поверхні басейну розорана; ліси, що займають 1950 км² (18 %), поширені переважно в низов'ї та складаються із сосни з домішкою дуба; у верхів'ї переважають широколистяні ліси (дуб, граб, клен, ясен), що збереглися по схилах долин річок і балок. У пониззі значну площу займають низинні очеретяні й осокові болота, загальна площа яких становить 1700 км² (6%). Подекуди збереглися землі, покриті луговою рослинністю. Озер у басейні дуже мало (0,1 %) [2].

Річкова мережа добре розвинена, чому сприяють кліматичні умови і характер ґрунтів. Коефіцієнт густоти річкової мережі без обліку річок, завдовжки до 10 км, становить 0,26, а з врахування останніх - 0,46.Пологі й помірно круті ділянки схилів звичайно розорані, круті - задерновані або покриті мішаним лісом і чагарником. У пониззі трапляються заболочені луки. У верхів'ї схили складені вапняком і крейдовими породами, перекритими супісками та суглинками, нерідко трапляються оголення древніх кристалічних порід; на решті ділянок вони переважно піщані й супіщані У верхній та середній течії річки на обох схилах (чергуючись по берегах) на висоті 3-8 м над річкою розташовуються тераси, завширшки від 0,3 до 4 км, із крутим

уступом, заввишки 5-10 м. Їхня поверхня переважно рівна, розорана, рідше покрита сосновими або мішаними лісами. У верхів'ї річки біля підніжжя схилів є витоки ґрунтових вод. У верхній течії річки заплава заболочена, покрита найчастіше лучно-болотною рослинністю, рідше чагарником і окремими деревами. На інших ділянках вона переважно суха, лугова, сильно пересічена старицями, балками й озерцями, по берегах яких є густі зарості очерету й чагарнику (верба, плакуча верба). Трапляються піщані гряди й окремі пагорби, заввишки 1-8 м [4].

Біля схилів найбільш знижена частина її заболочена і являє собою мокрий луг. Ґрунти мулисто-піщані й глинисті, на заболочених ділянках торф'янисті. Щорічно в період весняного повіддя й дощових паводків заплава затоплюється на глибину від 0,5 до 3,3 м на 1-2 тижні; на знижених ділянках вода втримується протягом 1-3 місяців.

Природні характеристики малих річок є індикатором станів всієї річкової мережі кожної країни. Тому так важливо здійснювати комплексні гідроекологічні дослідження, для швидкого впровадження заходів для захисту середніх і малих річок від зменшення водності, забруднення та пересихання й спрямовувати їх на ліквідацію негативного впливу антропогенних факторів, збереження прирічкових ландшафтних комплексів.

Література:

1. Геренчук К.І. Природа Тернопільської області. Львів: Вища шк. Львів. ун-т, 1979. 167 с.

2. Мариняк Я.О. Водогосподарський комплекс Тернопільської області (соціально-економічно-географічний аналіз): навч. посіб. Тернопіль, ТДПУ. 1997. 64 с.

3. Матеріали обстежень екологічного стану річки (на замовлення Тернопільської обласної ради народних депутатів). Рукопис, 2007. 180 с.

4. Мережко О. І. Оздоровлення малих річок: екологічні основи. К.: вид-во Інтер-екоцентр, 1998. 56 с.